

ються нестатутними відносинами; наростаючий вал злочинності у Збройних Силах. Статистика...вважаюча: за десять місяців три тисячі злочинів” [1, 4].

Однією з найбільш серйозних та актуальних проблем у сучасних Збройних Силах залишається порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями при відсутності між ними відносин підлеглості (так звана “дідівщина”). Можна відзначити, що за суспільним інтересом і увагою, кількістю публікацій і гостротою полеміки ця проблема перебільшилася навіть такі першорядні питання, як соціальна захищеність військовослужбовців та членів їх сімей, зниження престижу їх професії, труднощі призову і комплектування Збройних Сил, боєздатність армії тощо.

Цю проблему вивчають науковці та практики з різних точок зору. Наприклад, погляд з боку фахівців кримінального права (В. Бондарев, М. Карпенко) свідчить, що порушення правил взаємовідносин між військовослужбовцями при відсутності між ними взаємовідносин підлеглості за своєю природою є своєрідним проявом насильницької злочинності, додатковим, хоча і більш соціально значущим об’єктом посягання якої є людина, її життя, здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека [2, 41].

З погляду кримінології (І. Мацкевич, В. Емінов) побачимо, що є підстави вважати “дідівщину” стійким соціально-негативним проявом кримінального характеру, який засновано на негативних традиціях армійської дійсності, що походять з історичного минулого, і які пов’язані зі знуцанням, насильництвом одного військовослужбовця над іншим з метою підкорити його своєму впливу з тим, щоб здійснювати у його відношенні протиправні насильницькі дії корисливої спрямованості [3, 82].

Що стосується криміналістики (А. Іщенко, В. Давиденко), то можемо зазначити, що “сьогодні в жодному підручнику з криміналістики не існує спеціального розділу, присвяченого методиці розслідування військових злочинів, зокрема нестатутних взаємовідносин між військовослужбовцями” [4, 70].

Отже, як бачимо, наукове осмислення цієї проблеми виявляє багато невизначених питань, особливо у криміналістиці. Мета нашої статті: запропонувати можливі шляхи розв’язання такої проблеми, як порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності між ними відносин підлеглості у кримінально-правовому та кримінологічному аспекті. Ст. 406 Кримінального кодексу України закріплює кримінальну відповідальність за порушення таких статутних правил взаємовідносин, коли сторонами конфлікту є військовослужбовці, які не знаходяться між собою у відносинах підлеглості. Крім того, ст. 406 КК України охоплює не всі випадки нестатутних взаємовідносин, а лише ті, які пов’язані з приниженням честі і гідності чи знуцанням над потерпілим або сполучені з насильством.

Приниження честі і гідності полягає у скоєнні щодо потепілого дій, несумісних з його моральними якостями. Це може бути, наприклад, примус до виконання замість себе господарських робіт або інших службових обов’язків, відбирання їжі та особистих речей. Честь — це моральна репутація (оцінка), яка визначається на підставі конкретного становища особи в суспільстві. В ній відображається те, як індивід виконує свої громадянські, професійні, трудові, сімейні та інші обов’язки [5, 11]. Гідність позначає цінність особи як представника людського роду, держави, народу, професії, сім’ї, виробничого колективу, організації, а також сукупність суспільно корисних якостей (працелюбство, суспільна активність) [6, 4-5]. Знуцання припускає спонукання потерпілого до скоєння болісних для нього дій: непосильне віджимання від підлоги, біг у протигазі, вживання в їжу кухонних відходів, перебування без сну тощо. Насильство представляє собою фізичний вплив на потерпілого, який не є побоями і не пов’язаний з причиненням тілесних ушкоджень [7, 852]. Порушення статутних правил військових взаємовідносин може бути сполучене зі скоєнням інших злочинів, наприклад, розкраданням чи умисним знищенням осо-

бистого майна, насильницькими діями сексуального характеру тощо. У цьому випадку скоєне кваліфікується за сукупністю злочинів, передбаченого ст. 406 КК України, і іншого злочину.

Поняття “дідівщина” прийнято вживати у повсякденному значенні (спілкуванні) і засобах масової інформації. Під ним розуміються негативні нестатутні взаємовідносини, які не пов’язані з підлеглистю між військовослужбовцями. Як правило, до “дідівщини” схильні антисупільно орієнтовані військовослужбовці, які перебувають в армії на другому році служби. Вони скоюють насильство, глузлення, знущання та інші форми приниження честі і гідності особи солдат на першому році служби. Вперше Кримінальний кодекс України 2001 року передбачив кримінальну відповідальність за таке діяння.

Порушення статутних правил взаємовідносин утворює злочин, передбачений ст. 406 КК, лише за умови, якщо вказані дії винного посягають на порядок проходження військової служби. Це можливо у випадку дій, що скоєні по відношенню до потерпілого у зв’язку з виконанням ним обов’язків військової служби; дій, скоєних хоч і не у зв’язку зі службовими обов’язками, але під час їх виконання; а також у зв’язку з так званим “казарменим хуліганством” (грубе порушення військового порядку).

При вивченні складу злочину, передбаченого ст. 406 КК України, необхідно відмітити, що *суб’єктами* тут можуть бути лише такі військовослужбовці, які не знаходяться з потерпілим (теж військовослужбовцем) у відносинах підлеглисті.

Об’єктом злочину є порядок взаємовідносин між військовослужбовцями, які не знаходяться у відносинах підлеглисті, а також їх честь та гідність. *Об’єктивна сторона* злочину виражається в приниженні честі та гідності, тобто вона охоплює ті випадки нестатутних взаємовідносин, які пов’язані з глузленням над потерпілим чи скоєним по відношенню до нього насильством.

Суб’єктивна сторона даного злочину характеризується, як правило, прямим умислом.

Судова статистика свідчить, що кількість засуджених за злочини, передбачених ст. 238 КК України (в ред. 1960 р.) все ж зменшується (так, в 1996 р. було засуджено за цією статтею 423 особи, 1997 р. — 398 осіб, 1998 р. — 367 осіб, 1999 р. — вже 186 осіб, у 2000 р. порівняно з попереднім роком кількість засуджених зменшилась на 22 %). Одночасно слід зауважити, що ці показники змінюються в умовах скорочення чисельності Збройних Сил України, а тому питома вага цих злочинних проявів у співвідношенні до фактичної чисельності особового складу залишається високою.

Зазначимо, що у системі заходів, які приймаються нашою державою в боротьбі зі злочинами взагалі, у тому числі з військовими, найважливішою мірою не є кримінальне покарання, що застосовується до злочинців. Основні зусилля спрямовуються на те, щоб *попередити злочини*. Серед заходів попередження даного злочину можна назвати більшість заходів, які знає наука кримінологія. Це організаційні, економічні, політичні, педагогічні, ідеологічні та інші заходи, що сприяють попередженню та викорінюванню “дідівщини”. В статті нами приділено багато уваги організаційним та виховним, педагогічним заходам, що необхідно застосовувати до військовослужбовців, які схильні до даного правопорушення.

Щоб попередити будь-яке явище, у тому числі і злочинне, необхідно знати його причини. Спробуємо подати перелік найбільш характерних особистих особливостей військовослужбовців, які скоюють такі злочини: примітивність інтересів; порівняно низький духовний і культурний рівень, занижена критика в оцінці своїх дій, орієнтація на фізичну силу у вирішенні конфліктів тощо. Прояву цих негативних особливостей сприяють, перш за все, поверхневе знання офіцерами справжнього становища у колективі, створення мікрогруп за періодами служби, слабе вивчення індивідуальних якостей підлеглих і відсутність цілеспрямованої роботи з ними.

щодо профілактики нестатутних взаємин; органічної єдності роботи щодо профілактики нестатутних взаємин з планомірним бойовим навчанням і завданнями. А точніше: офіцер повинен знати чим “дихає” кожен солдат буквально.

За недбале ставлення офіцера до своїх обов’язків виховного напрямку доречно ввести таку міру покарання, як грошовий штраф. Це актуально в світлі професійної перебудови Збройних Сил України. Для здійснення цього заходу необхідно грошове та матеріальне забезпечення військовослужбовців підвищити до рівня, який дасть змогу компенсувати їм фізичні та моральні витрати, пов’язані з проходженням військової служби

Початок служби — найвідповідальніший момент для здійснення профілактичної роботи. Основне завдання на цьому етапі — забезпечити адаптацію юнака до умов служби, входження його в колектив. З прибуттям молодого поповнення необхідно з кожним солдатом особисто провести бесіди, познайомити його з командним складом частини, довести до солдат завдання, які вирішує частина. Спланована робота дозволить офіцеру якомога частіше проводити індивідуальні бесіди з воїнами про їх настрій і перші враження, а командиру підрозділу — щоденно заслуховувати сержантів та старшину про стосунки між військовослужбовцями.

Але профілактична робота не має обмежуватися індивідуальними бесідами. Вона потребує доповнення у вигляді комплексу заходів виховного характеру, коли з усім особовим складом проводяться загальні збори. На цих зборах новачки розповідатимуть, де навчались, працювали до призову в армію. За кожним з них закріплюватиметься досвічений військовослужбовець, який допоможе їм якнайшвидше влитися в життя підрозділу і опанувати свою військову спеціальність. Кожен випадок нестатутних взаємовідносин обов’язково повинен розглядатися на цих же зборах і засуджуватись колективом, винні нестимуть сувору відповідальність.

Велике значення для профілактики нестатутних взаємин має робота сержантів частин. “Там, де молодший командир — людина високих моральних якостей, має реальні повноваження, там “дідівщини” не буде, бо він, на відміну від офіцерів, всі 24 години на добу з солдатами” [9, 7]. З ними повинні проводитися окремі інструктивні заняття з питань вивчення особистості підлеглих, методики ведення індивідуально-виховної роботи і т. ін. Командири частин мають вимагати від сержантів особистої відповідальності за стан військової дисципліни, не допускати приховування ними фактів нестатутних взаємовідносин. Кожен випадок фактів образ, морального тиску, знущання має особисто розслідувати командир і вживати профілактичних заходів.

Проведення цього теоретичного дослідження дозволяє зробити наступні висновки: *По-перше*, грошове забезпечення військовослужбовців поступово довести до рівня, який дасть змогу повною мірою компенсувати їм фізичні та моральні витрати, пов’язані із здійсненням обов’язків військової служби.

По-друге, було б доцільним зняти обмеження на комплектування штатних посад рядового та сержантського складу військовослужбовцями контрактної служби. До командування постійно звертаються з проханням прийняти на військову службу за контрактом громадяни, які мають вищу освіту, але не проходили строкової служби. Недосконалість законодавчої бази не дозволяє брати на контрактну службу таких, в основному грамотних, підготовлених фахівців.

По-третє, до програми професійної підготовки військовослужбовців рядового, сержантського і старшинського та офіцерського складу ввести у рамках правового виховання методику ведення індивідуально-виховної роботи, що стосуватиметься профілактики порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості.

Література

1. "Україні потрібні не "потішні" війська, а повноцінна армія" (виступ Президента України Л. Д. Кучми на розширеному засіданні колегії Міністерства оборони 13 грудня 1996 року) // Урядовий кур'єр. — 1996. — №237. — С. 3-4.
2. Бондарев В. *Порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями (кримінологічний і кримінально-правовий аспекти)* // Право України. — 2000. — №5. — С. 41-44.
3. Мацкевич И., Эминов В. *Преступное насилие среди военнослужащих.* — М.: Юрист, 1994. — 104 с.
4. Давиденко В. *Порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями (кримінологічно-криміналістичний аналіз та особливості методики розслідування)* // Вісник прокуратури. — 2003. — №2(20). — С. 69-73.
5. Мархотин В. И. *Честь и достоинство советского гражданина.* — Ростов-на-Дону: Издательство Ростовского университета, 1978. — 96 с.
6. Блюмкин В. А. *О чести и достоинстве советского человека.* — М., 1974.
7. *Уголовный кодекс Украины. Комментарий: Под редакцией Ю. А. Кармазина и Е. Л. Стрельцова.* — Харьков: ООО "Одиссей", 2001. — 960 с.
8. Коломієць А. *Про службу строкову та за контрактом* // Народна армія. — 2003. — № 65(2730). — С. 1-2.
9. Горбань В. *У чому причина "дідовщини"?* // Урядовий кур'єр. — 2000. — №18. — С. 7.

Е. В. Нарожная

Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова,
кафедра уголовного права, уголовного процесса и криминалистики,
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ НАРУШЕНИЯ УСТАВНЫХ ПРАВИЛ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ МЕЖДУ ВОЕННОСЛУЖАЩИМИ

РЕЗЮМЕ

Статья содержит результаты теоретического исследования проблемы нарушения уставных правил взаимоотношений между военнослужащими при отсутствии отношений подчиненности, предусмотренного ст. 406 УК Украины. Рассматривается уголовно-правовой и криминологический аспект данной проблемы. Предлагаются некоторые методические рекомендации для предупреждения "дедовщины" в Вооруженных Силах Украины. В перспективе интересны были бы исследования данной проблемы в криминологическом аспекте.

Ключевые слова: военнослужащий, Вооруженные Силы Украины, неуставные отношения ("дедовщина"), состав преступления, уголовная ответственность, причины и предупреждение.